

[Gepubliceerd in: Coleta Platenkamp et al. (red) *Maak er een boek van...!? Leren van patiënten en hun verhalen*. Amsterdam: Stichting CCC, pp. 66-67]

Antropologie en verhalen

Sjaak van der Geest (1943) is Emeritus Hoogleraar Medische Antropologie aan de Universiteit van Amsterdam. *'Egodocumenten staan immers bij de onopgesmukte, spontane verhalen van de mensen in Ghana die mij over de kwalen en teleurstellingen van hun oude dag vertelden dan de gestileerde en zorgvuldig gecomponeerde publicaties van schrijvers en wetenschappers.'*

Verhalen

Ik ben een antropoloog die min of meer bij toeval in de medische antropologie 'verzeild' is geraakt. Ik heb onderzoek gedaan naar diverse aspecten van gezondheid en welbevinden, voornamelijk in Ghana. Mijn werk bestond (en bestaat nog steeds) uit onderzoek doen, college geven en schrijven. In al die drie activiteiten spelen verhalen een belangrijke rol.

Onderzoek

In antropologisch *onderzoek* gaat het erom de ervaring van iemand te 'vangen' en de betekenis van die ervaring voor de betrokkene zo goed mogelijk op te schrijven en aan anderen duidelijk te maken. Zoals bekend, probeert een antropoloog dit te bereiken door met mensen gesprekken te voeren en hen zoveel mogelijk aan het woord te laten. Wij denken dat een vooraf opgestelde lijst van vragen nuttig kan zijn om bepaalde 'feiten' te achterhalen en te tellen hoe vaak die voorkomen, maar voor een 'begrijpen' van wat mensen bezighoudt moeten we die mensen zelf aan het woord laten. Verhalen dus, want er is geen betere manier om iets uit te leggen dan via het verhaal. Mijn veldwerk notities staan dan ook vol met verhalen, waar ik dan weer vragen over stel die nadere details of een nieuw verhaal opleveren.

Onderwijs

In mijn *onderwijs* borduur ik voort op die verhalen, maar de studenten verwachten meer. Ze willen vanuit hun kennis van de antropologie weten hoe ze die verhalen moeten interpreteren en theoretisch kunnen duiden. We reflecteren op die verhalen: wat voor iemand is de verteller? Waarom zou hij/zij dit verhaal, op deze manier aan de onderzoeker verteld hebben? En is het mogelijk om uit dit persoonlijke relaas inzichten te distilleren die een algemenere relevantie hebben? Het lijkt of we daarmee langzaam afdwalen van het verhaal, maar het verhaal blijft de 'stof' waar al het andere uit voortkomt. Etnografie is begin en eindpunt van de antropologie. Bovendien keert het verhaal vaak terug als didactisch middel in het onderwijs: ik laat studenten ook verhalen over zichzelf vertellen om ze op die manier dichterbij het verhaal van de ander te brengen.

Publiceren

De twee zojuist genoemde verschijningsvormen van het verhaal in onderzoek en onderwijs komen samen in het *publiceren*. Ik doe daarin verslag van mijn onderzoekservaringen en probeer die voor een breder publiek toe te lichten. Ik gebruik ze als 'cases' waaruit ik mijn betoog als het ware geboren laat worden. Vaak lijkt misschien dat het omgekeerde gebeurt: ik voer een betoog en haal daar een paar verhalen bij ter illustratie, maar dat is een kwestie van compositie. Ik ben me sterk

bewust dat het verhaal er eerst was en dat dat mij tot bepaalde gedachten heeft gebracht, aan het denken heeft gezet.

Verhalen van anderen

Naast de verhalen uit mijn eigen veldwerk spelen die van anderen eveneens een grote rol in mijn leven en werk als medisch antropoloog. Ik denk daarbij aan zowel etnografische publicaties als aan literaire werken. Om met het laatste te beginnen, de bundel beschouwingen van Renate Rubinstein over haar ziekte, 'Nee heb je', overtuigde mij meer dan enig ander werk dat de buitenstaander nooit ten volle zal begrijpen wat de zieke persoon doormaakt. Tegelijkertijd leerde ik echter dat het beste (of minst slechte) wat die buitenstaander kan doen is aandachtig luisteren naar het verhaal van de zieke. Soortgelijke literaire ervaringen had ik bij het lezen van Sonja Pos' novelle 'Een paar woorden per dag'. In Aleid Truijens' 'Geen nacht zonder' is de moeder van een kind met leukemie aan het woord: het verhaal van een niet-zieke die meegezogen wordt in de angsten van haar zieke zoontje.

Verhalen van collega's

Enkele collega's antropologen en sociologen die zelf ziek werden hebben hun eigen ervaringen verwerkt in publicaties over de betekenis van ziekte en zorg. Zij hadden het 'geluk' om ultieme insiders te worden in de wereld der zieken en beschreven vandaaruit hun nieuwe inzichten in ziekte-ervaring. Robert Murphy schreef een etnografie over zijn eigen leven met een kwaadaardig gezwel in zijn ruggenwervel, 'The silent body'. Wat mij het meest is bijgebleven is het moment dat hij – vóór hij zelf ziek werd – in de lift een zwaar gehandicapte in een rolstoel tegenkomt en bij zich zelf denkt: als ik zo was, zou ik niet meer willen leven. Jaren later als hij in dezelfde toestand verkeert, herinnert hij zich dit moment en beseft hoezeer hij aan het leven gehecht is gebleven door telkens opnieuw zijn verwachtingen bij te stellen. Mijn naaste collega Gerhard Nijhof, hoogleraar medische sociologie, schreef een openhartig verslag over zijn gevecht tegen kanker in 'Ziekenwerk: Een kleine sociologie van alledaags ziekenleven'. Dat 'alledaagse ziekenleven' van hem zelf bleek een totale ommekeer teweeg gebracht te hebben in zijn wetenschappelijke visie op ziekte.

Ik beseft dat mijn favoriete keuzes van gepubliceerde ziekenverhalen niet zozeer de egodocumenten zijn waarvan er in het CCC archief bijna 3000 verzameld zijn, maar meer de 'literaire' werken en de publicaties van vakgenoten. Ik heb daar niet direct een verklaring voor en betreur dat achteraf. Egodocumenten staan immers dichterbij de onopgesmukte, spontane verhalen van de mensen in Ghana die mij over de kwalen en teleurstellingen van hun oude dag vertelden dan de gestileerde en zorgvuldig gecomponeerde publicaties van schrijvers en wetenschappers. Maar het kan nog...